

پژوهشکده مطالعات فناوری

TECHNOLOGY STUDIES
I N S T I T U T E

---

www.tsi.ir

تبیین جایگاه کمک‌های رسمی توسعه‌ای ایران در راستای تحقق اهداف فناورانه کشور در کشورهای هدف

طرح مفهوم کمک‌های توسعه‌ای رسمی^۱ (ODA) متشکل از تراکنش‌های رسمی با کشورهای درحال توسعه و آژانس‌های توسعه چندمنظوره است که هدف اصلی آن توسعه اقتصادی و رفاه در کشورهای درحال توسعه می‌باشد و مشخصه اصلی این کمک‌ها اعطایی بودن آنها است. جامعه بین‌الملل از سال ۱۹۶۱ توجه ویژه‌ای به جریان منابع رسمی و اعطایی به کشورهای درحال توسعه تحت عنوان کمک‌های توسعه‌ای رسمی با هدف ارتقاء سطح اثربخشی کمک‌ها نموده است. طی ۴۰ سال گذشته، کمک‌های توسعه‌ای رسمی با ثبات‌ترین منبع خارجی تامین مالی توسعه برای کشورهای کمتر توسعه یافته و درحال توسعه بوده است.

۱. تعریف کمک‌های توسعه‌ای:

تعریف اداره همکاری‌های توسعه‌ای OECD (DAC) از ODA به شرح ذیل است:

"کلیه جریان‌ها به نهادهای چندجانبه و یا کشوری که در لیست گیرندگان ODA قرار دارند بطوریکه:

۱- از سوی سازمان‌های رسمی شامل دولت‌های محلی و ایالتی و یا آژانس‌های اجرایی آنها تامین شود؛

۲- هر تراکنشی که: الف) هدف اصلی آن ارتقاء توسعه اقتصادی و رفاه کشورهای درحال توسعه باشد و ب) مشخصه‌اعطای

امتیاز داشته و حداقل ۲۵٪ آن گزنت باشد

۲. تاریخچه شکل‌گیری:

در سال ۱۹۶۷ دبیر کل سازمان ملل، گزارش تخصصی "اندازه‌گیری جریان منابع به کشورهای درحال توسعه" را ارائه داد. این گزارش منجر به تبلور تفکر بین‌المللی در مورد چگونگی تعریف کمک‌های اعطایی رسمی برای توسعه کشورهای گروه ۷۷ به‌ویژه با اهداف خاص شد. در سال ۱۹۶۸ نیز اداره همکاری‌های توسعه‌ای OECD (DAC^۲) تاسیس شد و در سال ۱۹۶۹ مفهوم کمک‌های توسعه‌ای رسمی متشکل از تراکنش‌های رسمی با کشورهای درحال توسعه و آژانس‌های توسعه چندمنظوره را به تفصیل ارائه داد (Fuhrer, 1994). در سال ۱۹۷۰ سازمان ملل حداقل سطح تخصیص ۰/۷٪ درآمد ملی کشورهای کمک‌کننده (توسعه یافته از نظر اقتصادی) را تعیین کرد

^۱ Official Development Assistance

^۲ Development Co-operation Directorate (DCD-DAC)

۳. ضرورت و اهمیت توجه به کمک‌های توسعه‌ای:

کمک‌های توسعه‌ای برای کشور ایران از دو منظر قابل تامل هستند: یکی آنکه در بهره‌گیری کشورهای توسعه‌یافته از این سازوکار؛ کمک‌رسانی، توسعه صادرات و تسخیر بازارهای جهانی با هدف تجارت نقش پررنگ‌تری داشته است تا صرف کمک به رشد اقتصادی بین‌الملل. دوم آنکه ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه و راغب به ارائه کمک‌های توسعه‌ای به کشورهای کمتر توسعه‌یافته، برنامه مدون و استراتژی‌های یکپارچه‌ای برای بهره‌گیری از فرصت‌های موجود در قالب کمک‌های اعطایی به کشورهای دیگر و ارتقاء نقاط قوت ایران با هدف توسعه صادرات و نفوذ در بازارهای هدف ندارد.

شواهد و دلایلی لزوم توجه ویژه به کمک‌های توسعه‌ای را ضروری می‌نماید:

- هر چند آمار دقیقی از میزان کمک‌های توسعه‌ای ایران در دسترس نیست اما شواهد حاکی از آن است که میزان این کمک‌ها به کشورهای دوست مقدار قابل ملاحظه‌ای است.
- رقبای منطقه‌ای همچون ترکیه، امارات، عربستان با تغییر رویکرد سیاست‌های خارجی خود توجه ویژه‌ای به این موضوع دارند.
- موضوع کمک‌های توسعه‌ای در کشور یک موضوع بین‌بخشی (بازیگران مختلفی در این حوزه در کشور فعالیت می‌کنند) و چند بعدی (ابعاد امنیتی، فناوری، سیاسی، مالی و...) بوده که مدیریت اثربخش و ساماندهی آن را دچار مشکل کرده است. چه بسا که هم‌اکنون نظام منسجمی در هدایت و سیاستگذاری کمک‌های توسعه‌ای در ایران وجود ندارد.
- اعطای کمک‌های مالی و هدایای فناورانه ایران به کشورهای دیگر عمدتاً با اهداف سیاسی و بدون ر صد هزینه‌کرد کمک‌های اعطای شده بوده است. درحالی‌که کمک‌های اعطایی توسط کشورهای توسعه‌یافته اغلب بصورت "کمک برای تجارت" و نفوذ در بازارهای کشورهای هدف بوده است

به لحاظ توسعه فناوری و اقتصادی

- حمایت از تولید داخل به واسطه اعطای کالا و محصولات ایرانی در کمک‌های توسعه‌ای (متأسفانه هم‌اکنون هیچ توجه‌ای به این موضوع نمی‌شود)
- تقویت صادرات خدمات فنی و مهندسی و ایجاد وابستگی فناوری- در صورت استفاده از کالا و تجهیزات ایرانی در اعطای کمک‌ها، خدمات پشتیبانی و تعمیر و نگهداری از آن‌ها نیز وابسته به کشور بوده و به این صورت کشور دریافت‌کننده به صورت ناخودآگاه وابستگی فناوری به کشور ایران خواهد داشت.
- آموزش متخصصان و دانشجویان کشورهای هدف سبب ایجاد گرایش درونی دانش‌آموختگان به کشور ایران خواهد شد- بسیاری از خدمات آموزش کشورهای غربی و ژاپن با این هدف می‌باشد.
- دستیابی به بازار کشورهای هدف به واسطه ایجاد ارتباط با تجار و صنعتگران کشور هدف در ازای ارائه تسهیلات یا خدمات به آنان،

به لحاظ امنیتی و دفاعی

- میزان کمک‌ها و نوع کمک‌های ایران به کشورهای هدف موضوعی محرمانه می‌باشد.

- بی تردید بخش قابل ملاحظه‌ای از کمک‌های ایران به کشورهای هدف شامل اعطاء یا فروش محصولات و سامانه‌های نظامی می‌باشد. هرچند بر اساس ابیات جهانی، کمک‌های نظامی جزو کمک‌های توسعه‌ای نیست و لزوم توجه به آن در تعاملات بین‌المللی اجتناب‌ناپذیر است.

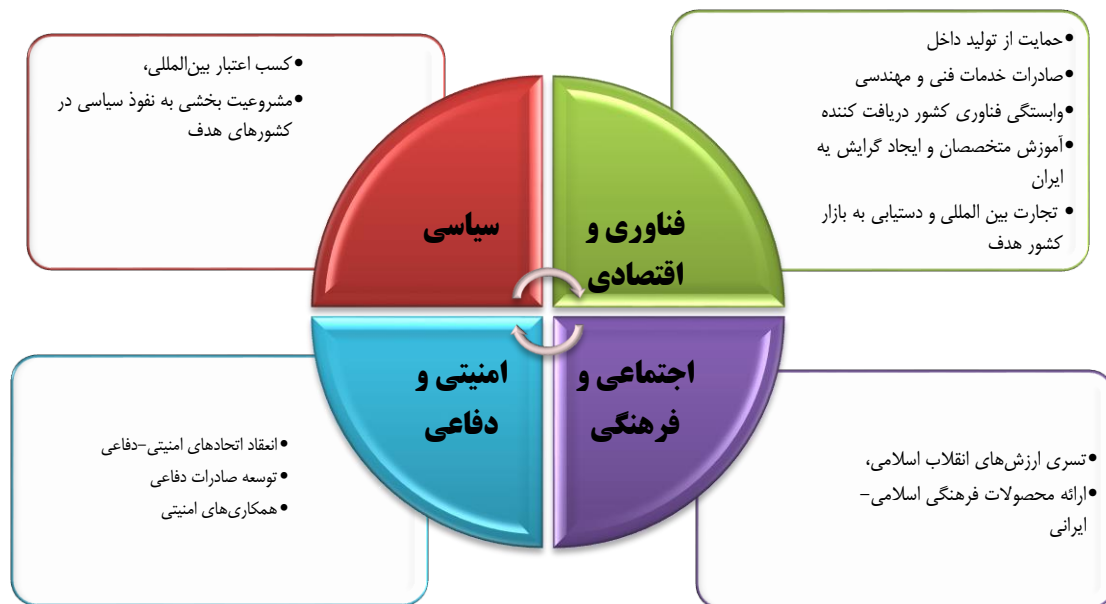
به لحاظ اجتماعی-فرهنگی

- تسری ارزش‌های انقلاب اسلامی در کشورهای هدف
- فروش و اعطای محصولات فرهنگی اسلامی-ایرانی

به لحاظ سیاسی

- مشروعیت بخشی به حضور در کشورهای هدف
- کسب اعتبار و جایگاه بین‌المللی
- تسهیل تحقق اهداف سیاست خارجه کشور

در شکل ذیل ابعاد مورد توجه در اعطای کمک‌های توسعه‌ای ارائه شده است:

۴. نتایج مطالعات تطبیقی:

در قالب یک طرح پژوهشی ۱۲ کشور در سه دسته ۱. کشورهای با سابقه در عضویت DAC ۲. کشورهای با عضویت جدید در DAC و ۳. کشورهای غیر عضو در DAC؛ مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. به طور کلی در این مطالعه پارامترهای ذیل مورد مطالعه قرار گرفت که نتایج حاصل شده نیز به صورت خلاصه ارائه شده است:

- مقادیر و میزان کمک‌های انجام شده:

بر اساس آخرین گزارش های OECD در سال ۲۰۱۳، علاوه بر ۲۴ کشور عضو DAC، به تازگی چهار کشور جمهوری چک، ایسلند، اسلواکی و لهستان نیز به این جمع پیوسته‌اند (OECD, 2013a). جدول ۱، کشورهای عضو DAC، جمعیت آنها و میزان کمک‌های آنها را در سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ نشان می‌دهد.

جدول ۱: Error! No text of specified style in document. کشورهای عضو DAC (OECD, 2013a)

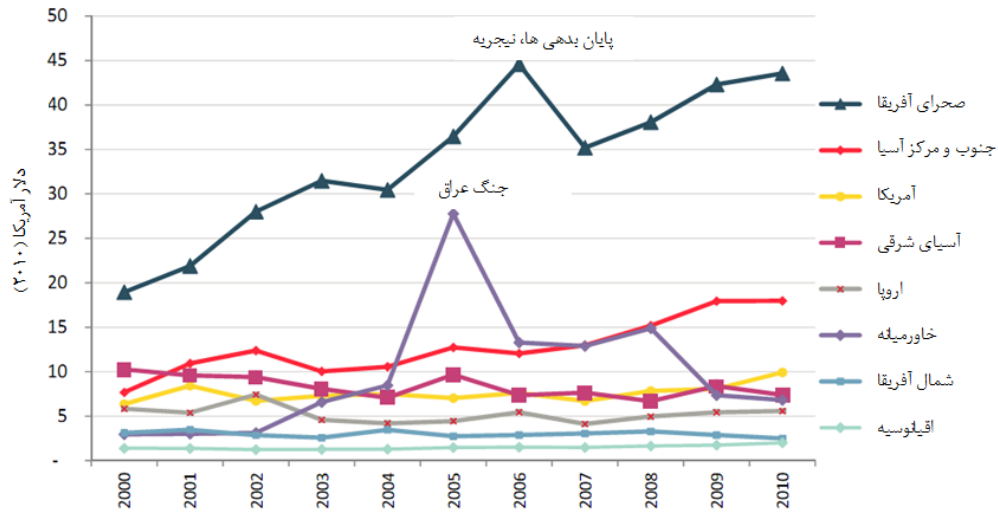
نام کشور عضو	جمعیت (میلیون نفر)	میزان ODA (میلیون دلار، ۲۰۱۱)	درصد از GNI	میزان ODA (میلیون دلار، ۲۰۱۲)	درصد از GNI
استرالیا	۲۳	۴۷۷۹	۰/۳۵	۵۴۴۰	۰/۳۶
اتریش	۹	۱۱۰۷	۰/۲۷	۱۱۸۰	۰/۲۸
بلژیک	۱۱	۲۸۰۰	۰/۵۳	۲۴۴۰	۰/۴۷
کانادا	۳۵	۵۲۹۱	۰/۳۱	۵۶۸۰	۰/۳۲
دانمارک	۶	۲۹۸۱	۰/۸۶	۲۸۸۰	۰/۸۴
اتحادیه اروپا	۵۰۰	۱۲۶۲۷	-	-	-
فنلاند	۵/۵	۱۴۰۹	۰/۵۲	۱۴۰۰	۰/۵۳
فرانسه	۶۶	۱۲۹۹۴	۰/۴۶	۱۲۷۸۰	۰/۴۵
آلمان	۸۲	۱۴۵۳۳	۰/۴۰	۱۳۹۹۰	۰/۳۸
یونان	۱۱/۵	۴۲۰	۰/۱۵	۳۵۰	۰/۱۳
ایرلند	۴/۶	۹۰۴	۰/۵۲	۸۶۰	۰/۴۶
ایتالیا	۶۱	۴۲۴۱	۰/۱۹	۲۸۲۰	۰/۱۳
ژاپن	۱۲۷/۵	۱۰۸۳۰	۰/۱۸	۱۰۶۰۰	۰/۱۷
کره جنوبی	۵۰	۱۳۲۱	۰/۱۲	۱۵۶۰	۰/۱۴
لوکزامبورگ	۰/۵	۴۱۳	۰/۹۹	۴۵۰	۱
هلند	۱۶/۷	۶۳۲۴	۰/۷۵	۵۹۳۰	۰/۷۱
زلاتندونو	۴/۵	۴۲۹	۰/۲۸	۴۴۰	۰/۲۸
نروژ	۵	۴۹۳۶	۱/۰۰	۴۷۷۰	۰/۹۳
پرتغال	۱۰/۵	۶۶۹	۰/۲۹	۶۱۰	۰/۲۷
اسپانیا	۴۷/۳	۴۲۶۴	۰/۲۹	۲۱۰۰	۰/۱۵
سوئد	۹/۵	۵۶۰۶	۱/۰۲	۵۴۱۰	۰/۹۹
سوئیس	۸	۳۰۸۶	۰/۴۶	۳۱۹۰	۰/۴۵
بریتانیا	۶۳/۳	۱۳۷۳۹	۰/۵۶	۱۳۵۳۰	۰/۵۶
آمریکا	۳۱۴	۳۰۷۴۵	۰/۲۰	۲۹۹۱۰	۰/۱۹

علاوه بر کشورهای مورد اشاره در جدول بالا که همگی از اعضای DAC هستند، کشورهای دیگری نیز به اهداء ODA همت گماشته‌اند. جدول ۲، بر اساس داده‌های مستخرج از گزارش OECD نام، میزان کمک و درصد کمک از GNI هر یک از این کشورها را نشان می‌دهد (OECD, 2013c).

جدول ۲: اعطا کنندگان کمک‌های توسعه‌ای خارج از DAC (OECD, 2013c)

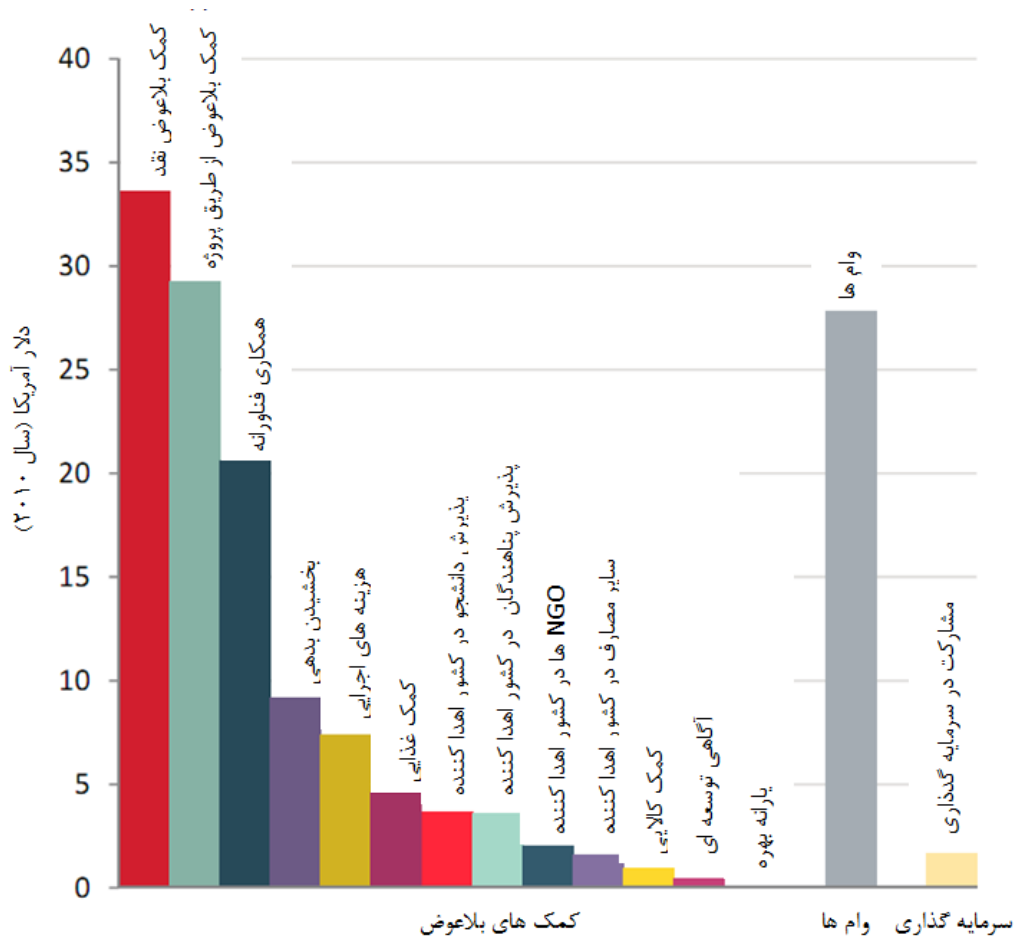
نام کشور عضو	جمعیت (میلیون نفر)	میزان کمک‌های توسعه‌ای (میلیون دلار، ۲۰۱۱)	درصد از GNI
جمهوری چک	۱۰/۵	۲۵۰	۰/۱۲
استونی	۱/۵	۲۴	۰/۱۱
مجارستان	۱۰	۱۴۰	۰/۱۱
ایسلند	۰/۳۲	۲۶	۰/۲۱
رژیم صهیونیستی	۸	۲۰۶	۰/۰۹
لهستان	۳۸/۵	۴۱۷	۰/۰۸
اسلواکی	۵/۵	۸۶	۰/۰۹
اسلونی	۲	۶۳	۰/۱۳
ترکیه	۷۴	۱۲۷۳	۰/۱۶
بلغارستان	۷/۴	۴۸	۰/۰۹
تایوان	۲۳/۴	۳۸۱	۰/۰۹
قبرس	۱/۲	۳۸	۰/۱۶
کویت	۳/۳	۱۴۴	-
لتونی	۲	۱۹	۰/۰۷
لیختن اشتاین	۰/۰۳۶	۳۱	-
لیتوانی	۳	۵۲	۰/۱۳
مالت	۰/۴۲	۲۰	۰/۲۵
رومانی	۲۱/۴	۱۶۴	۰/۰۹
روسیه	۱۴۳/۵	۴۷۹	۰/۰۳
عربستان	۲۸/۳	۵۰۹۵	-
تایلند	۶۶/۸	۳۱	۰/۰۱
امارات	۹/۲	۷۳۷	۰/۲۲

با توجه به تقسیم کمک‌های توسعه‌ای به مناطق مختلف دنیا شکل ۱ مناطقی که بیشترین میزان ODA در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ به آنها تخصیص یافته است را نشان می‌دهد. (Development initiatives, 2012).

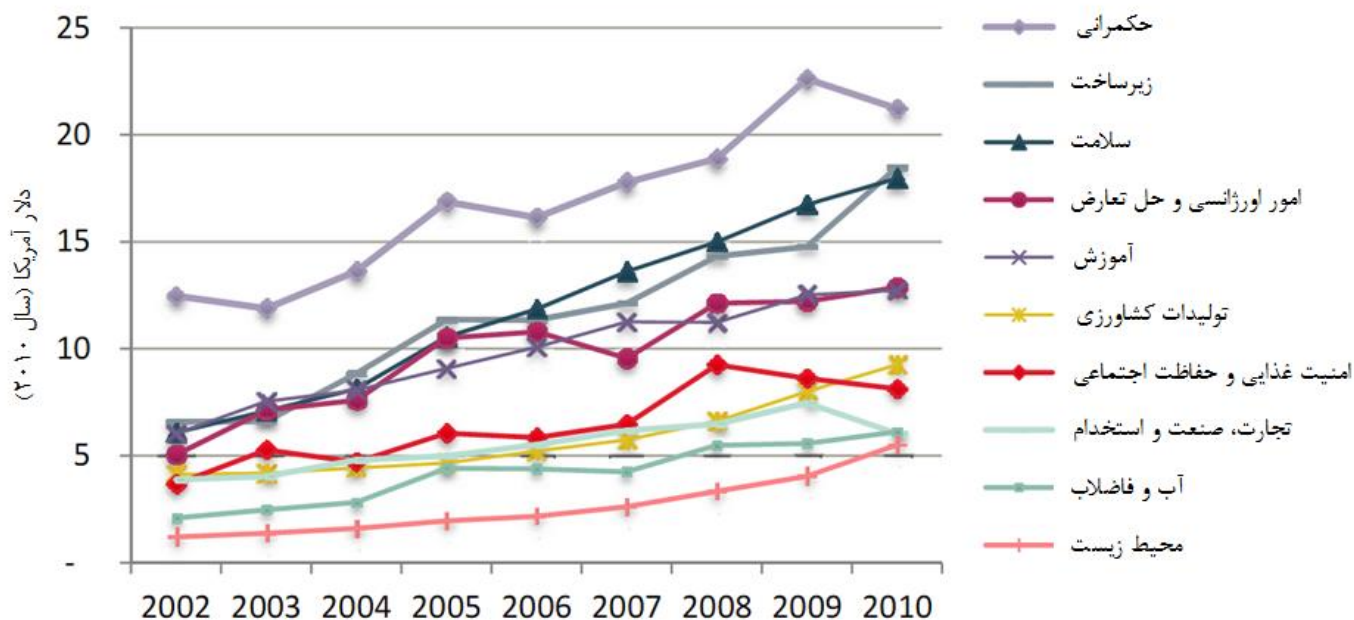
شکل ۱: میزان تخصیص ODA به مناطق مختلف در دهه اول قرن بیست و یک (Development initiatives, 2012)

همچنین انواع و میزان کمک‌های انجام گرفته در قالب ODA در شکل ذیل نشان داده شده است.

شکل ۲: انواع و میزان کمک ها در قالب ODA (Development initiatives, 2012)

ODA برای مصارف گوناگونی به کار می‌رود، از مخارج دولتی گرفته تا حوزه سلامت، آموزش، توسعه اجتماعی، تولید اقتصادی، جلوگیری از تعارض، کمک‌های اورژانسی و ... شکل زیر درصد استفاده از ODA در موارد مختلف را در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۰ نشان می‌دهد.

شکل ۳: میزان مصرف ODA در حوزه‌های مختلف در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۰۲ (Development initiatives, 2012)

• هدف کشور از اعطای کمک‌های توسعه‌ای:

کاملاً مشخص است که تمامی کشورهای مورد مطالعه از اعطای کمک‌ها دو دسته اهداف آشکار و اهداف پنهان داشته‌اند. اهداف آشکار در اسناد رسمی کشور اعلام شده و اکثر در غالب کمک به تحقق اهداف هزاره، کاهش فقر، رشد پایدار، صلح جهانی و... بیان شده است. اهداف پنهان نیز شامل توسعه تجاری، امنیت، تسهیل دسترسی به اهداف سیاست‌های خارجه و... بوده است. به علاوه هدف از اعطای کمک نیز به طور جدی تحت تاثیر توانمندیهای داخلی و جایابی های بین المللی بوده است.

• کشورهای هدف:

تعیین کشورهای هدف کاملاً در ارتباط مستقیم با هدف از کمک بوده است و معمولاً بر اساس سه معیار نزدیکی جغرافیایی، ارتباط تاریخی و تعاملات سیاسی و تجاری قابل تحلیل بوده‌اند. به عنوان نمونه امارات ۷۰ درصد از کمک‌های خود را به کشورهای عربی اعطا نموده است یا کره متمرکز بر آسیا بوده است.

• مکانیزم اعطا:

به طور کلی کمک های توسعه ای را می توان به لحاظ چگونگی اعطا به دو دسته

- دوجانبه: به صورت مستقیم میان دو کشور
  - چند جانبه: به واسطه نهادهای بین المللی (نهادهای مالی بین المللی نظیر بانک جهانی، صندوق بین المللی پول (IMF)، بانک بین المللی بازسازی و توسعه (IBRD) و سازمان تامین مالی بین المللی (IFC))
- و از لحاظ نوع کمکها به سه دسته کلی:
- کمکهای بلاعوض
  - وامها
  - همکاریهای توسعه ای از قبیل مشاوره، خدمات فنی، سرمایه گذاری و ...
- دسته بندی نمود.

- سازوکار نهادی شامل پنج مولفه اصلی ۱. نظام سیاستگذاری ۲. نظام تامین مالی ۳. چگونگی اجرا ۴. مکانیزم ارزیابی ۵. سازوکار قانونی

به طور کلی، با توجه به مولفه های فوق وضعیت کشورهای مورد مطالعه به قرار ذیل است:

کشور	سیاستگذاری				تامین مالی				اجرا			ارزیابی
	آژانس	وزارتخانه	شورا یا کمیته	پارلمان	متمرکز- آژانس	متمرکز- وزارتخانه	متمرکز- پارلمان	نامتمرکز- چند وزارتخانه یا دستگاه	متمرکز- آژانس	متمرکز- وزارتخانه	نامتمرکز- چند وزارتخانه یا دستگاه	
آلمان		وزارت اقتصاد و توسعه				بودجه مصوب پارلمان						
ژاپن	JICA				وزارت خارجه			JICA				JICA
کره		وزارت امور خارجه و تجارت	کمیته توسعه همکاری‌های بین‌المللی	وزارت استراتژی و امور مالی				آژانس همکاری بین‌المللی و صندوق همکاری توسعه اقتصادی				آژانس همکاری بین‌المللی و صندوق همکاری توسعه اقتصادی
چک		وزارت امور خارجه	شورای همکاری‌های توسعه ای					آژانس توسعه‌ای چک				وزارت امور خارجه
ترکیه	TIKA-تحت نظر نخست وزیر							TIKA				سایر نهادهای دولتی
اسپانیا		وزارت خارجه و همکاری				وزارت امور خارجه و همکاری و وزارت مالیه و ادارات عمومی		آسید				غیرساختارمند و نیازمند اصلاح

کشور	سیاستگذاری				تامین مالی				اجرا		
	آژانس	وزارتخانه	شورا یا کمیته	پارلمان	متمرکز- آژانس	متمرکز- وزارتخانه	متمرکز- پارلمان	نامتمرکز- چند وزارتخانه یا دستگاه	متمرکز- آژانس	متمرکز- وزارتخانه	نامتمرکز- چند وزارتخانه یا دستگاه
سوئد		وزارت خارجه			وزارت خارجه			آژانس همکاری های توسعه بین المللی سوئد (SIDA)			وزارت خارجه
فرانسه		وزارت امور خارجه، وزارت صنعت/اقتصاد و مالی و وزارت آموزش عالی	کمیته بین وزارتي		وزارت امور خارجه، وزارت صنعت/اقتصاد و مالی و وزارت آموزش عالی				وزارت امور خارجه، وزارت صنعت/اقتصاد و مالی و وزارت آموزش عالی		وزارت امور خارجه، وزارت صنعت/اقتصاد و مالی و وزارت آموزش عالی
نروژ		وزارت خارجه			وزارت خارجه			نوراد			سفراتخانه ها
هلند		وزارت خارجه و وزارت توسعه همکاری و تجارت خارجی			وزارت خارجه				وزارت خارجه		وزارت خارجه
اتریش		وزارت خارجه						آژانس توسعه ای اتریش	وزارت مالی، وزارت علوم/تحقیقات و اقتصاد	وزارت مالی، وزارت علوم/تحقیقات و اقتصاد	آژانس توسعه ای اتریش

علاوه بر آن نکات اساسی در سازوکارهای نهادی کشورهای مورد مطالعه به شرح ذیل می‌باشد

- ❖ تقریباً تمامی کشورها قانون، استراتژی یا برنامه مدون و مصوب دارند.
- ❖ در سیاست گذاری در صورت عدم یک سازمان متولی یک کمیته یا شورا مسئولیت هماهنگی را بر عهده دارد.
- ❖ معمولاً اگر اجرا متمرکز باشد یک آژانس توسعه وجود دارد که مسئول اجرا یا هماهنگی اجراست.
- ❖ معمولاً وزارت خارجه برای هماهنگی کمک‌ها با سیاست‌های خارجی نقش تعیین کننده ای دارد.
- ❖ تامین مالی نیز میتواند متناسب با نوع اجرا، متمرکز یا غیر متمرکز باشد.
- ❖ اغلب سیستم ارزیابی متمرکز دارند در غیر اینصورت سیستم ارزیابی آنها نیاز به اصلاح دارد.
- ❖ کشورهای هدف و مکانیزمهای اعطاء، بر اساس هدف از اعطای کمک تعیین شده اند.

۵. پیشنهادات با توجه به وضعیت کشور:

- تدوین و تصویب یک قانون، استراتژی یا برنامه برای ساماندهی و هماهنگی بین نهادی در کشور؛
- ایجاد شورا یا کمیته‌ای به منظور انسجام بخشی به سیاست‌گذاری و هماهنگی در این حوزه؛
- تمهید نظام ارزیابی برای اقدامات انجام شده در این حوزه و ارائه گزارش به مراجع ذی‌صلاح.